

«Inevitable War» as a Political Mythology of Political Propaganda in Soviet Ukraine in the 1920s-1930s

UDC: 930:323.232(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723105>**Mykhailik Artur**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3189-6535>, Step.Rudanskiy@gmail.com**Zavadzka Iryna**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-7680-9514>, irynazavadzka80@gmail.com*Education and rehabilitation institute of higher education «Kamianets-Podilskyi State Institute» (Kamianets-Podilskyi, Ukraine)*

Abstract

The purpose of the article is to study the meaning of the motif of «inevitable war» in the ideological doctrine of Soviet Ukraine in the interwar period and to determine the peculiarities of its use as a propaganda narrative.

The relevance of the study is due to the Russian-Ukrainian confrontation, which entered an active phase in 2014 and turned into an open military conflict on February 22, 2022. The study of the origins of Russian militarism will allow a better understanding of its causes and expand the possibilities of fighting the aggressor on the ideological front.

Research methods. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity and systematicity. The main thing is the use of the method of analysis and synthesis, which made it possible to study the general trends in the use of the motif of «imminent war» in the information space of Soviet Ukraine in the interwar period by studying individual components. **Main results:** The article is devoted to militarism as an important component of the ideology of the USSR and the spread of the political mythologeme of "inevitable war" on the territory of Soviet Ukraine in the interwar period. Based on the analysis of the speeches of party and state leaders, publications in the mass media, and other means of propaganda and agitation, it is proved that the motive of "inevitable war" gained special momentum from the beginning of the 1930s, when the Soviet Union began an active aggressive policy towards neighboring states with the help of military force. **The scientific novelty** of the article consists in a comprehensive study of the mythologeme of «inevitable war» as one of the leading motives of Bolshevik propaganda on the territory of Ukrainian lands occupied by Bolshevik Russia. **Conclusions.** The motif of «inevitable war» occupied an important place in the ideological mythology of the USSR. Communist ideology in the Land of the Soviets was based on the creation of a kind of parallel reality in which the individual lived and which was formed by all means of influence: through radio, the press, art, propaganda and agitation. An important place among Soviet mythologists was occupied by the motifs of the «invincible Red Army» and the «inevitable war» with capitalism, which fit perfectly into the Marxist-Leninist theory of the historical progress of mankind.

Keywords: war, ideology, myth, Soviet Ukraine, Stalinism, propaganda, politics

«Неминуча війна» як політична міфологема політичної пропаганди в радянській Україні 1920 – 1930-х років

Михайлик Артур, Завадська Ірина*Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Кам'янець-Подільський, Україна)*

Анотація

Метою статті є вивчення значення мотиву «неминучої війни» в ідеологічній доктрині Радянської України у міжвоєнний період та визначення особливостей його використання як пропагандистського наративу.

Актуальність дослідження обумовлена російсько-українським протистоянням, яка вступила в активну фазу з 2014 р. і переросла у відкритий військовий конфлікт з 22 лютого 2022 р. Дослідження витоків російського милітаризму дозволить краще зрозуміти його причини та розширить можливості боротьби з агресором на ідеологічному фронті.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності і системності. Головним є використання методу аналізу і синтезу, що зробило можливим шляхом вивчення окремих складових дослідити загальні тенденції використання мотиву «неминучої війни» в інформаційному просторі Радянської України міжвоєнного часу. Основні **результати:** Статтю присвячено милітаризму як важливій складовій ідеології СРСР та поширенню політичної міфологеми «неминучої війни» на території Радянської України в міжвоєнний період. На основі аналізу виступів партійних і державних лідерів, публікацій у засобах масової інформації, інших засобів пропаганди та агітації доведено, що мотив «неминучої війни» набув особливого розмаху з початку 1930-х років, тоді, коли Радянський Союз почав активну загарбницьку політику щодо сусідніх держав за допомогою військової сили. **Наукова новизна** статті полягає в комплексному дослідженні міфологеми «неминучої війни» як одної з провідних мотивів більшовицької пропаганди на території українських земель, окупованих більшовицькою росією. **Висновки.** Мотив «неминучої війни» займав важливе місце в ідеологічних міфологемах СРСР. Комуністична ідеологія в Країні Рад трималася на створенні свого роду паралельної реальності, у якій перебувала особистість і яка формувалася всіма засобами впливу: через радіо, пресу, мистецтво, пропаганду і агітацію. Вагоме місце серед радянських міфологем займали мотиви «непереможної Червоної армії» та «неминучої війни» з капіталізмом, які чудово вписувалися марксистсько-ленінську теорію історичного поступу людства.

Ключові слова: війна, ідеологія, міф, Радянська Україна, сталінізм, пропаганда, політика

Стаття надійшла / Article arrived: 15.09.2023

Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2023

Вступ.**Постановка проблеми.**

Будь-яка тоталітарна держава не може існувати без культу війни. Боротьба з ворогом, зовнішнім чи внутрішнім, для такої організації влади є абсолютно необхідною, вона сакралізується, проникає в мирне життя, подається як норма соціального життя та перетворюється на сенс існування таких структур. Соціальний контроль в таких структурах забезпечує створення та запровадження ідеологічних симулякрів, запровадження політичної міфології замість достовірного знання, впровадження репресивного апарату і цензури (Хоменко, Єлісєв, & Фоменко 2022, с. 56).

Одною з розповсюджених міфологем у радянському суспільстві став мотив «неминучої війни», який активно тиражувався в інформаційному просторі комуністичної України, лунав з державних та партійних трибун, був постійно присутнім у засобах наглядної агітації та художніх творах.

Історіографія.

Основою джерельної бази статті стали матеріали, виявлені у фонді 1 («Центральний комітет Комуністичної партії України») Центрального державного архіву громадських об'єднань України, описі 20 («Документи відділів ЦК КП(б)У»), справах 52, 2801 і 2454.

Стаття ґрунтується також на матеріалах Державного архіву Вінницької області. Опрацьовано документи фонду П-29 («Вінницький окружний комітет КП(б)України Подольської губернії»), опису 1, справи 621. Досягнути мети дослідження та виконати поставлені завдання дозволила інформація з Державного архіву Кіровоградської області, фонду 1 «Єлісєвградський повітовий комітет КП(б)У», опису 1, справи 70.

Загальні риси мілітаризованого суспільства розкрили у своїх фундаментальних дослідженнях Г. Спенсер (Spencer, 1898), А. Вагтс (Vagts, 1959), Г. Лассуелл (Lasswell, 1997), П. Голквіст (Holquist, 2003), М. Девід-Фокс (David-Fox, 2006) та ін.

Період 1920 – 1930-х років, який почався і закінчився двома світовими війнами, для жителів України був часом потужних перманентних соціальних потрясінь, постійних економічних трансформацій, значних культурних змін, а саме під час війн, революцій, реформ міфологічна свідомість стає найбільш відкритою і здатною до сприйняття. Про феномен активізації міфу у кризові, переламні для суспільства часи писали дослідники архаїчної та сучасної міфології О. Лосєв (1991), Г. Почепцов (1994), Дж. Кемпбелл (1997), А. Тихолаз (1998, с. 84-92), О. Донченко і Ю. Романенко (2001), У. Стефанчук (2006), М. Єліаде (Єліаде, 2010), К. Галка (2013, с. 177–181) та інші. Втім, комплексної праці, яка б врахувала наявні історіографічні здобутки, не створено досі.

Метою статті є вивчення значення мотиву «неминучої війни» в ідеологічній доктрині Радянської України у міжвоєнний період та визначення особливостей його використання як пропагандистського наративу.

Результати дослідження.

Мілітаризм як характерну рису радянської внутрішньої й зовнішньої політики відмічали практично всі дослідники історії Радянської держави, особливо коли мова про період сталінізму. Для тоталітарної культури загалом властиве звільнення людини від моральних застережень, натомість культивується агресія, ненависть, помста, заздрість, потяг до руйнування та інші ірраціональні пристрасті (Добренко, 1992, с. 10).

Війна, окрім іншого, обов'язково передбачає образ ворога, а радянська влада, як влучно помітив О. Роготченко, будувала свою політику на тому, що він мав бути присутнім обов'язково у всьому, ворога, який спочатку з'являвся, а після втручання комуністичної партії – зникав (Роготченко, 2007, с. 90).

Однак, витоки мілітаристських традицій росії слід шукати набагато глибше в історії. Могутній пасіонарний поштовх під час монголо-татарської навали призвів до швидкого розвитку Московського князівства (середина XIV – XV ст.), яке перейняло, значною мірою, світогляд кочівників, якій з часів Чингізхана був тісно пов'язаний з війною і завоюваннями. Більшість статей яси (законів) Чингізхана безпосередньо відносяться до військової справи, підтримання міцної військової дисципліни у війську, збереженню непохитної військової організації. Це стосується законів, які регулювали не лише норми суспільного життя і державного управління, але й мали відношення до кримінальних злочинів. Важливо, що воєнно-правові засади організації Монгольської держави залишилися без змін, коли імперія, включивши в свої межі сусідні держави з осілим населенням, втратила характер кочової держави (Печенюк, & Черкас, 2013, с. 149, 153).

Протягом наступних століть існування Московії мілітаристський угар її жителів підтримувала концепція «Третього Риму», ядром якої стала ідея месіанської «богообраності» московитів та пошуків власних шляхів історичного поступу. Ті народи, хто не поділяв таких міфологем, позиціонувалися як вороги, причому не тільки самих московитів, але й самого Господа Бога. На думку Ю. Чорноморця існує безпосередній зв'язок між ідеологією «москва – Третій Рим» та концепцією сучасного «русскава міра» (Чорноморець, 2014, с. 330).

Їх спільним змістом стає обоження національного, поклоніння відбувається не Богу, а «народу-Богоносцю». Потім замість народу цінністю стає життєвий простір і влада над ним. Таким чином, на думку вченого, московське православ'я стає

християнством за формою та язичництвом за змістом (Чорноморець, 2020).

Після революції 1917 р. і захоплення влади більшовиками національну мрію про «Третій Рим» в колишній Російській імперії став цілком замінити «Третій Інтернаціонал». Червона Москва, як писав І. В. Лосєв, почала сприйматися як революційна столиця «прогресивного людства», всього «нового світу», що покликана врятувати всі народи від «скверни» капіталізму. Православна компонента виштовхувалася на узбіччя, замість неї впроваджувалося марксистське «святе письмо» (Лосєв, 1991, с. 43).

Війна була важливою для самого утворення Більшовицької держави, яка повстала внаслідок та під час Першої світової війни. Надзвичайні заходи, запроваджені після військових і революційних потрясінь перших десятиліть XX ст. витіснили у Російській імперії традиційні станові й соціальні відмінності, вплинули на міжконфесійні стосунки та «сприяли процесу громадянської гомогенізації в межах імперської держави» (переклад з англійської – А. М.) (Shearer, 2004, с. 878). Автор пише про милітаризацію соціальної сфери як наслідок ідеологічної параної сталінських лідерів, пов'язаної з небезпекою зовнішнього нападу.

Збіг військової боротьби з періодом становлення радянського комунізму також мав важливі ідеологічні наслідки. Це забезпечило те, що такі міфологеми, як «культурний фронт», «ідеологічний фронт» тощо глибоко увійшли в політичний лексикон партії і пропагандистів (Finkel, 2007, с. 125).

У міжвоєнний період діалогічний жупел «війна» набув особливої гостроти, оскільки цей період пройшов під гаслом чергової перебудови світу, а на європейському континенті з'явилися нові геополітичні хижакі, які складали вже реальну, а не надуману загрозу для безпеки кордонів Червоної Росії. Окрім того, по мірі розбудови сталінського тоталітаризму, мотив «війни» стає провідним серед комуністичних пропагандистських наративів, які активно просуваються на території окупованої України. Втім, щодо українського питання, то європейські уряди, за влучним виразом Лариси Якубової, продовжували перебувати в пасі ідеологічних конструктів, вироблених у другій половині XIX – на початку XX ст., тобто відповідальних за початок Першої світової війни (Якубова, 2021, с. 18).

На важливості війни для розбудови комуністичного «нового світу» та її неминучість наголошував Володимир Ульянов (Ленін), який писав про входження світової історії в якісно новий період, цілу еру самий різноманітних війн: імперіалістичних, громадянських, сплетення одних і других, війн національних тощо. На думку «вождя світового пролетаріату» розпочалася «епоха гігантських крахів, масових воєнних рішень криз, вона почалася, ми її яскраво бачимо, – це тільки початок» (Угаров, 1934, с. 96).

В інших статтях Ленін рішучі закликав пролетаріат брати в руки знаряддя смерті і руйнування, не слухати сентиментальних скиглів, які бояться війни, оскільки «на світі ще забагато залишилося такого, що, що має бути знищено вогнем і залізом для звільнення робітничого класу» (Куусинен, 1934, с. 50).

Ярим апологетом війни був один з організаторів Радянської держави Лев Троцький, який оголосив найкращим шляхом виховання людини « нової культури » милітаризацію, а все життя в новозбудованому комуністичному суспільстві мало відбуватися за армійським зразком (Булдаков, & Кабанов, 1990, с. 43). «Нова людина» Лева Троцького мала з'явитися саме завдяки Червоній Армії, яка мала міцно «зростися» з Радянською державою, а війна була необхідною умовою її появи.

Американський історик Девід Шерер (David Shearer) також погоджувався з тим, що війна була постійним мотивом для всіх ранніх більшовицьких лідерів. «Усі висловлювали віру в якийсь неминучий конфлікт із ворожими капіталістичними державами. Сталін поділяв цей світогляд, але його одержимість була зосереджена на конкретних загрозах з боку конкретних країн. Це була одержимість конкретними загрозами, яка виросла з реального життя», – пише він. Вчений вважає, що Сталін структурував інформаційну, розвідувальну та репресивну систему, яка ґрунтувалася на очікуванні війни, а механізми його правління посилювали його реальні і сфабриковані уявлення. Сценарії війни та повстанців змінювалися протягом десятиліть, але ця одержимість проходить червоною ниткою через правління диктатора. Сталін був «при війні – або участь у реальній війні, або мобілізація та підготовка до неминучої війни – для більшу частину свого правління, з того часу, як він одягнув свою командирську туніку в 1918 році до поховання у маршальському мундирі в 1953 році» (Shearer, 2018, с. 190).

Характерно, що ідеологема неминучості майбутньої війни широко використовувалася практично відразу після захоплення України. У кремлівських методичках за 1919 р., зустрічаємо: «Чи бажає Радянська влада війни?» і рекомендаційна відповідь агітатору: «... вона неминуча, нав'язана капіталістами» (ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 20, Спр. 9, Арк. 52).

Освіта та виховання молодого покоління в Країні Рад мали на меті лише одне: підготовку солдата до майбутньої війни. Вся величезна пропагандистська машина СРСР переконувала населення в тому, що її оточують вороги, а економіка перетворилася на придаток до воєнно-промислового комплексу. Жителям Радянського Союзу нав'язувалася думка про те, що їх країна знаходиться у ворожому оточенні, а всі країни тільки і мріють, аби напасти на «першу справедливу державу робітників і селян» (Дем'яненко, 2016, с. 121).

Усі соціально-економічні проблеми внутрішнього життя, неминучі за радянського варіанту соціалізму, пояснювалися ворожим несприятливим оточенням, у всьому був винен зовнішній ворог.

Особлива увага комуністами приділялася пропаганді комуністичних ідей в армії. Показово, що така робота починалася ще з призовних пунктів. Так, для проведення агітації для мобілізованих громадян м. Єлисаветграду і Єлисаветградського повіту 1900, 1899, 1897 і 1896 років народження 1920 р. на збірний пункт було призначено трьох «червоних» агітаторів, які «працювали» серед майбутніх «червоних» воїнів (Державний архів Кіровоградської області, Ф. 1. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 34). В учбових планах військово-освітніх закладів за п'ять років (з 1923 до 1928) відсоток предметів з політичної роботи зріс більше ніж вдвічі: з 3 до 6,5 відсотків загального навантаження, а блок суспільно-політичних дисциплін («Історія класової боротьби», «Державний устрій СРСР», «Політична економія», «Економполітика», «Ленінізм» і «Курс політроботи») збільшився з 7,5 до 8 відсотків. Разом з тим, з 15 до 8,5 відсотків зменшилась частка загальноосвітніх дисциплін й зросла з 74 до 76 відсотків доля військових предметів (ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 20, Спр. 2454, Арк. 33).

Однак, справжня істерія щодо майбутньої війни розпочалася на початку 1930-х років – в період утвердження сталінського тоталітаризму. Війна заповонила все: вона постійно згадувалася в дитячих книжках, не сходила з газетних шпальт, постійно звучала у виступах представників державних і партійних органів.

У листі до Молдавського Обкому КП(б)У від 6 листопада 1930 р. від завідувача агітаційно-пропагандистським відділом ЦК партії тов. А. Хвилі (Олінтера – А. М.) рекомендувалося вести підготовку до XII річниці Червоної Армії і обов'язково зупинившись на питаннях зростання загрози війни проти СРСР з боку капіталістичних держав, які «під маскуванням пацифізму та за активної участі соціал-фашистів ведуть шалену підготовку до нападу на Країну Рад». Далі слід було згадати досягнення Червоної Армії, зростання її боездатності, а також зміцнення зв'язків робітників та «бідняцько-селянських» верств з Червоною Армією (Державний архів Вінницької області, Ф. П.-29, Оп. 1, Спр. 621, Арк. 11).

Людям нав'язувалася думка про те, що служба в армії – солодка мрія кожного юнака, а призов до лав Червоної Армії, наймогутнішої на світі, привід для радості та щастя. Кореспонденти радянських газет не шкодували схвальних епітетів для відображення почуттів молодого людини, які пішла на службу. «З піснею зустрічає тепер радянська молодь призов до лав Робітниче-Селянської Червоної Армії, яка стоїть на варті культури і прогресу...», «Червона Армія зі зворушливою теплою приймає їх у свої обійми, як мати рідного сина...», «Дні призову стали у нас

народним святом...», «Про що мріє стахановець з заводу «Мотор» тов. Вейц? – Моя мета, – каже він, – бути артилеристом!» (Сандула, 1938, с. 1).

У відповідь на Радянсько-Китайський конфлікт 1929 р. робітники, службовці і трудова інтелігенція м. Вінниці, які зібралися на організований владою мітинг на початку 1930 р., висловили готовність всі як один взяти до рук зброю у разі потреби, та звернулися з проханням до влади терміново випустити третю позику індустріалізації з обіцянкою негайно її придбати, перерахувати на потреби Червоної Армії платню за день роботи (Державний архів Вінницької області, Ф. П.-29, Оп. 1, Спр. 621, Арк. 29).

Такі собі Бантус, Поліщук і Каров свою замітку про призов до армії у Красиліві назвали «Найбільше щастя». Комсомолец В. Мазур просив прийняти його артилеристом на Далекий схід, на фронт (де точилися бої біля озера Хасан. Комісія прохання тов. Мазура задовольнила – А. М.) (Бантус, Поліщук, & Каров, 1938, с. 3)

Неминучість/необхідність війни потрапляє на сторінки ЗМІ та художніх видань, про неї говорять партійні ватажки з трибун та журналісти з радіоприймачів, вона поширюється засобами кіномистецтва. Напередодні Другої світової війни країну охопила хвиля кінострічок з мотивом війни, яка має ось-ось розпочатися. У хрестоматійному пропагандистському кіно «Великий громадянин» (Ленфільм, 1937 р.) головний герой Шахов на промові перед повною залогою заявляє про свої бажання: «... років через 20, після хорошої війни, вийти та поглянути на Радянський Союз республік так з 30 – 40-ка! Чорт його знає, як добре!» (2 год.42 хв.).

23 лютого 1938 р., до чергової річниці Червоної армії, на екрани країни вийшли стрічки «Глибокий рейд» (1938 р.) та «Якщо завтра війна» (1938 р.), в основу сюжетів яких покладено військовий конфлікт із Німеччиною, що закінчується перемогою Червоної армії. Також радянська пропаганда активно використовувала історичні аналогії, покликані показати безперспективність «тевтонських» ілюзій щодо перемоги над слов'янськими народами. Яскравим прикладом є фільм «Олександр Невський» С. Ейзенштейна, який був знятий на персональне замовлення Й. Сталіна в 1938 р. (Яшан, & Стадник, 2020, с. 143)

Для посилення впливу на глядачів фільмів та наглядної агітації використовувалися різні засоби. На плакаті 1939 р. В. Дені та Н. Долгорукова «Сталінським духом міцна і сильна армія наша и наша країна» (переклад з рос. – А. М.) зображено монументальну, непропорційно велику фігуру головного вождя серед невеликих танків, літаків і мікроскопічних солдатів на тлі червоного Кремля (Авраменко, 2010, с. 69). Такий прийом, властивий для мистецтва епохи Відродження, підкреслював винятковість Сталіна, масштабність та велич його особистості.

Заступник директора Інституту стратегічних досліджень Австрійської академії оборони Х. Магенхаймер стверджував, що з літа 1940 р. радянське керівництво розробляло плани військових дій з Німеччиною, серед яких 3 були наступальними і тільки один оборонний. В промові 5 травня 1941 р. перед випускниками Військової академії ім. Фрунзе Сталін проголосив про перехід до стратегії наступу. Війну планувалося вести привентивними ударами на території ворога. Головне політичне управління збройних сил СРСР отримало вказівку морально-психологічно підготувати військовослужбовців до війни з Німеччиною (Сергеев, & Росінська, 2008, с. 273).

Разом з тим, значна частина населення України, незважаючи на масовану пропаганду, все ж негативно ставилася до війни. Конторник залізничної станції Лозова висловився з цього приводу: «Для мене все одно Польща, чи СРСР. Гірше не буде». Ще більш категоричним був робітник одеських майстерень: «Якщо буде війна, то кого захищати: тих бандитів, які здійснюють злочини робітники захищати не будуть», а невідомий службовець залізничної станції Должанська сказав так: «Наші люди воювати не підуть, тому що ми голодні» (ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 20, Спр. 2801, Арк. 34).

Ці слова виявилися пророчими. Пройшло кілька років, розпочалася Радянсько-Німецька війна і величезна кількість голодних громадян СРСР стали на шлях колабораціонізму з нацистами, відмовившись «захищати бандитів». 3-поміж представників народів Східної Європи найбільшою національною групою військовослужбовців Збройних сил Німеччини виявилися росіяни, щонайменше півмільйона яких протягом 1941 – 1945 рр. пройшли через різні збройні формування Третього Рейху (Боляновський, 2014).

Висновки.

Таким чином, мотив «неминучої війни» займав важливе місце в ідеологічних міфологемах СРСР. Комуністична ідеологія в Країні Рад трималася на

створенні свого роду паралельної реальності, у якій перебувала особистість і яка формувалася всіма засобами впливу: через радіо, пресу, мистецтво, пропаганду і агітацію. Людина перебувала в умовах постійної політико-культурної і соціальної сугестії, була об'єктом маніпулювання та тиску. Більшовицька влада на території Радянської України створила особливу атмосферу, постійними атрибутами якої були міфологеми «загальної рівності», «миролюбної політики СРСР», «передового суспільства», «масової освіти», «народу-господаря» тощо. Вагоме місце серед них займали мотиви «непереможної Червоної армії» та «неминучої війни» з капіталізмом, які чудово вписувалися марксистсько-ленінську теорію історичного поступу людства.

Вплив радянської ідеології носив у республіці всеохоплюючий характер і розпочинав свою дію на особистість з зовсім молодого віку. Постійне перебування в стані такої собі «соціальної мобілізації» спотворювало сприйняття реальності, коли міфологеми (у нашому випадку «неминучої війни») оберталися для людини на реальність, змінювали світогляд і змушували діяти відповідно більшовицьких наративів. Відчужуючи свою свободу тиранії і диктатурі в обмін на ілюзію безпеки, порядку і сили, людина перетворювалася на слухняний автомат, яким користувалися московські диктатори.

Комуністична країна, яка з'явилася завдяки соціальній революції, поштовхом до якої була Перша світова війна, була такою ж ірраціональною за своєю природою, як сама війна. Комунізм дорівнює війна. На жаль, мілітаристські тенденції не зникли з розпадом СРСР («Імперії зла» – за влучним виразом Рональда Рейгана), а знайшли своє продовження в посткомуністичній росії. Через століття після приходу до влади більшовиків тут запанував режим, для якого сценарій із бойовими діями і воєнними злочинами у центрі Європи, став єдиним варіантом його існування.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Авраменко, А. В. (2010). Радянський плакат 1920-1930-х рр. як засіб пропаганди. *Наукові записки НаУКМА: Теорія та історія культури*, 101, 66–72.
- Бантус, Поліщук, & Каров. (1938). Найбільше щастя. *Сталінська Молодь* (м. Київ), 80, 12 вересня.
- Боляновський, А. (2014). Росіяни як «радянські військові колабораціоністи» у 1941 – 1945 рр. *Історична правда*, 10 вересня. Відновлено з <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608/>
- Булдаков, В. П. & Кабанов, В. В. (1990). «Военный коммунизм»: идеология и общественное развитие. *Вопросы истории*, 3, 40–58.
- Галка, К. О. (2013). Роль образу ворога в радянській ідеолого-пропагандистській роботі (1933–1941 рр.). *Історичні і політологічні дослідження*, 2 (52), 177–181.
- Дем'яненко, В. М. (2016). Мілітаризація суспільної свідомості в СРСР. *Література та культура Полісся*, 83, 117–128. *Державний архів Вінницької області*.
- Державний архів Кіровоградської області.
- Добренко, Є. (1992). Тоталітарні засади соцреалізму. *Слово і час*, 7, 8–15.
- Донченко, О. & Романенко Ю. (2001). *Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення)*. Київ: Либідь.

- Кэмпбелл, Дж. (1997). *Герой с тысячами лицами*. Киев: София.
- Куусинен, О. (1934). Фашизм, опасность войны и задачи коммунистических партий. *Большевик*, 2 (31 января), 42–62.
- Лосев, А. Ф. (1991). *Философия. Мифология. Культура*.
- Лосев, І. В. (2004). Комуністичні цінності в російській та українській культурі: порівняльний аналіз. *Наукові записки НаУКМА: Теорія та історія культури*, 24, 41–46.
- Печенюк, І. С. & Черкас Н. Ф. (2013). Воєнно-правові засади військової організації Монгольської держави. *Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць*. Київ: Глухів, 6, 148–154.
- Почепцов, Г. Г. (1994). *Тоталитарный человек. Очерки тоталитарного символизма и мифологии*. Киев: Глобус.
- Роготченко, О. О. (2007). *Соціалістичний реалізм і тоталітаризм*. Київ: ФЕНІКС, 2007.
- Сандула, М. (1938). Під бойові прапори Червоної Армії. *Сталінська Молодь* (м. Київ), 76, 4 вересня.
- Сергеев, М. В. & Росінська, З. П. (2008). Російська національна ідея радянського періоду: на матеріалах російських джерел. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2, 269–275.
- Стефанчук, У. (2006). Політична міфотворчість як різновид маніпулювання масовою свідомістю. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 17, Відновлено з <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7876/1/27.pdf>
- Тихолаз, А. (1998). Радянська та пострадянська міфологія в світлі філософії міфології. *Дух і літера*, 3–4.
- Угаров, А. (1934). Учение Ленина – Сталина о войнах империалистической эпохи и тактика большевизма. *Большевик*, 1, 23 января, 96–121.
- Хоменко, І., Єлісєвенко, Ю. & Фоменко, В. (2022). Політичні міфологеми війни у дзеркалі комунікаційного психологічного аналізу. *Sciences of Europe*, 102, 55–66.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ).
- Чорноморець, Ю. П. (2014). Київська ідея в сучасному релігійно-культурному дискурсі. *Гуманітарний корпус*, 3, 328–332.
- Чорноморець, Ю. П. (2011). Християнський консерватизм Патріарха Варфоломея і фундаменталізм Патріарха Кирила: суттєві протиріччя і угрози для майбутнього. *Релігійно-інформаційна служба України*. Відновлено з http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/40214/.
- Элиаде, М. (2010). *Аспекты мифа*. М: Академический Проект.
- Якубова, Л. (2021). Вийти і відбутися: «Довге українське ХХ століття». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, 32, 9–31.
- Яшан, О. О. & Стадник І. Ю. (2020). Трансформація радянської пропаганди в 1933 – 1941 рр. *Гуманітарний вісник: збірник наукових праць*, 32 (16), 139–146.
- David-Fox, M. (2006). *Leftists versus Nationalists in Soviet-Weimar Cultural Diplomacy. Germany and Russia between the Wars*. Toronto: University of Toronto Press, 103–158.
- Finkel, S. (2007). *On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven: Yale University Press.
- Lasswell, H. (1997). *Essays on the Garrison State*. New Brunswick, New York: Transaction Publishers.
- Peter, H. (2003). Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 4, 627–652.
- Shearer, D. (2004). Elements Near and Alien: Passportization, Policing, and Identity in the Stalinist State, 1932–1952. *The Journal of Modern History*, 76 (4), December, 835–881.
- Shearer, D. (2018). Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 66(2), 188–217.
- Spencer, H. (1898). *Principles of Sociology*. New York: D. Appleton, Vol. 2.
- Vagts, A. A. (1959). *History of Militarism: Civilian and Military*. New York: Meridian Books.

REFERENCES

- Avramenko, A. V. (2010). Soviet poster of the 1920s and 1930s as a means of propaganda. *Scientific notes of NaUKMA: Theory and history of culture*, 101, 66–72.
- Bantus, Polishchuk, & Karov. (1938). The greatest happiness. *Stalin Youth* (Kyiv), 80, September 12.
- Bolyanovskyi, A. (2014, September 10). Russians as «Soviet military collaborators» in 1941–1945. *Historical Truth*. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608/>
- Buldaikov, V. P. & Kabanov, V. V. (1990). «Military Communism»: ideology and social development. *Questions of history*, 3, 40–58.
- Central State Archive of Public Associations of Ukraine
- Demyanenko, V. M. (2016). Militarization of public consciousness in the USSR. *Literature and culture of Polissia*, 83, 117–128.
- Dobrenko, E. (1992). Totalitarian foundations of socialist realism. *Word and Time*, 7, 8–15.
- Donchenko, O. & Romanenko, Yu. (2001). *Archetypes of social life and politics (Deep regulations of psychopolitical everyday life)*. Kyiv: Lybid.
- Campbell, J. (1997). *A hero with a thousand faces*. Kyiv: Sofia.
- Central State Archives of Civil Society of Ukraine.
- Chornomorets, Yu. P. (2014). Kyiv idea in modern religious and cultural discourse. *Humanitarian Corps*, 3, 328–332.
- Chornomorets, Yu. P. (2011). *Christian conservatism of Patriarch Bartholomew and fundamentalism of Patriarch Kirill: essential contradictions and threats to the future. Religious Information Service of Ukraine*. Retrieved from http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/40214/

- Halka, K. O. (2013). The role of the image of the enemy in Soviet ideological and propaganda work (1933–1941). *Historical and political research*, 2 (52), 177–181.
- Khomenko, I., Yelisovenko, Yu. & Fomenko, V. (2022). Political mythologemes of war in the mirror of communication psychological analysis. *Sciences of Europe*, 102, 55–66.
- Kuusinen, O. (1934). Fascism, the danger of war and the tasks of communist parties. *Bolshevik*, 2 (January 31), 42–62.
- Losev, A. F. (1991). *Philosophy. Mythology. Culture*.
- Losev, I. V. (2004). Communist values in Russian and Ukrainian culture: a comparative analysis. *Scientific notes of NaUKMA: Theory and history of culture*, 24, 41–46.
- Pechenyuk, I. S. & Cherkas, N. F. (2013). Military legal principles of the military organization of the Mongolian state. *Severshchyna in the history of Ukraine: Collection of scientific papers*. Kyiv: Hlukhiv, 6, 148–154.
- Pocheptsov, H. G. (1994). *Totalitarian man. Essays on totalitarian symbolism and mythology*. Kyiv: Globus.
- Rogotchenko, O. O. (2007). *Socialist realism and totalitarianism*. Kyiv: PHOENIX, 2007.
- Sandula, M. (1938). Under the battle flags of the Red Army. *Stalin Youth* (Kyiv), 76, September 4.
- Sergeyev, M. V. & Rosinska, Z. P. (2008). The Russian national idea of the Soviet period: based on materials from Russian sources. *Science. Religion. Society*, 2, 269–275.
- State archive of Vinnytsia region.
- State archive of Kirovohrad region.
- Stefanchuk, U. (2006). Political mythmaking as a type of manipulation of mass consciousness. *The Ukrainian national idea: realities and development prospects*, 17, Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7876/1/27.pdf>
- Tykhola, A. (1998). Soviet and post-Soviet mythology in the light of the philosophy of mythology. *Spirit and letter*, 3–4.
- Ugarov, A. (1934). Lenin-Stalin teaching on the wars of the imperialist era and the tactics of Bolshevism. *Bolshevik*, 1, 23 January, 96–121.
- Eliade, M. (2010). *Aspects of the myth*. M: Academic Project.
- Yakubova, L. (2021). Survive and take place: «The long Ukrainian 20th century». *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: historical sciences*, 32, 9–31.
- Yashan, O. O. & Stadnyk, I. Yu. (2020). The transformation of Soviet propaganda in 1933–1941. *Humanitarian Herald: a collection of scientific works*, 32 (16), 139–146.
- David-Fox, M. (2006). *Leftists versus Nationalists in Soviet-Weimar Cultural Diplomacy. Germany and Russia between the Wars*. Toronto: University of Toronto Press, 103–158.
- Finkel, S. (2007). *On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven: Yale University Press.
- Lasswell H. (1997). *Essays on the Garrison State*. New Brunswick, New York: Transaction Publishers.
- Peter, H. (2003). Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 4, 627–652.
- Shearer, D. (2004). Elements Near and Alien: Passportization, Policing, and Identity in the Stalinist State, 1932–1952. *The Journal of Modern History*, 76 (4), December, 835–881.
- Shearer, D. (2018). Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 66(2), 188–217.
- Spencer, H. (1898). *Principles of Sociology*. New York: D. Appleton, Vol. 2.
- Vagts, A. A. (1959). *History of Militarism: Civilian and Military*. New York: Meridian Books.